

ZINĀTNISKIE RAKSTI

RAŅĶU DZIMTA RĪGAS 18. GADSIMTA OTRĀS PUSES UN 19. GADSIMTA SĀKUMA VĒSTURES KONTEKSTĀ: BIRĢERU TIESĪBU IEGŪŠANAS ASPEKTS*

Anita Čerpinska

Dr. hist., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta pētniece.
Zinātniskās intereses: Rīgas 18.–19. gs. vēsture.

Rakstā aplūkots Rīgas iedzīvotāju vēstures izpētē svarīgs posms – latviešu palīgamatu locekļu mēģinājumi iegūt birģeru tiesības un Rīgas birģeru centieni ierobežot nevācu amatu saimniecisko labklājību. Veikts salīdzinājums starp 18. gs. beigu un 19. gs. sākuma pārcelāju un 18. gs. mastu brāķētāju centieniem iegūt birģeru tiesības. Analizēti likumdošanas akti, kas noteica palīgamatu locekļu vietu Rīgas sabiedrībā.

Atslēgas vārdi: Raņķu dzimta, birģeru tiesības Rīgā, pārcelāju amats, mastu brāķētāju (šķirotāju) amats.

APSKATĀMAIS JAUTĀJUMS UN TĀ IZPĒTES STĀVOKLIS

Aplūkojot Rīgas iedzīvotāju Raņķu dzimtu un birģeru tiesību iegūšanas jautājumu, jāatklāj divi problēmu loki. Pirmais – kādam sabiedrības slānim pilsētā piederēja Raņķi – un no tā izrietošais otrais jautājumu loks – kādas īsti tiesības un kāpēc viņi gribēja iegūt. Runājot par Raņķiem, jānorāda, ka šīs dzimtas vīrieši no 18. gadsimta sākuma piederēja pie zvejnieku amata, bet

* LETONIKA Raksts tapis Valsts pētījumu programmas “Letonika” projekta “Latvijas vēsture: kultūrvēsturiskā vide un sociālpolitiskās norises Baltijas jūras reģiona kontekstā” ietvaros.

18. gadsimta 70. gados daži no viņiem pārgāja pārcēlāju amatā. 1785. gadā pie pārcēlājiem pieteicās arī zvejnieku amata eltermanis Šimanis Raņķis (1743–1814). Viņa brālis Jēkabs kādu laiku bija pildījis pārcēlāju amata vecākā pienākumus.¹ Gan zvejnieku, gan pārcēlāju amatu Rīgā pieskaita tā sauktajiem latviešu jeb nevācu amatiem. Ja atskaita zvejniekus, tad tos mēdz saukt arī par tirdzniecības palīgamatiem, jo tie nodarbojās ar tirdzniecības preču šķirošanu, apstrādi un pārvietošanu – liģeri, kaņepāju kulstītāji, sāls un labības mēritāji, enkurnieki, mastu un ozolkoku brāķētāji jeb šķirotāji, siļķu šķirotāji, pārcēlāji un ormaņi. Rīga nav unikāla ar t.s. nevācu amatiem. Arī Tallinā vietējie nevācu iedzīvotāji nodarbojās ar zveju un tirdzniecības preču transportu.²

Vārds “nevāci” (*unteutsche*) jauno laiku dokumentos tiek lietots bieži, bet tas neietvēra tikai etniski lingvistisku nozīmi. Ar šo vārdu iezīmēja konkrētu sociālu grupu. Augusts Vilhelms Hupelis (*Hupel*) norādījis, ka ar to apzīmēja “šejienu lauku iedzīvotājus vai īstenos zemniekus”, bet viņš uzsvēris arī to, ka iedzīvotāju iedalījums vācos un nevācos ir nepilnīgs un nenoteikts, jo nevienā no šīm grupām neietilpst, piemēram, krievi, poļi un somi.³ Daudz precīzāks un vieglāk definējams ir apzīmējums “nevācu jeb latviešu amatī”, jo ar to apzīmēja konkrētus amatus, neņemot vērā tajos ietilpstošo cilvēku etnisko piederību.

Atšķirībā no cunftēm piederošajiem vācu amatiem, piemēram, mūrniekiem vai kurpniekiem, latviešu amatī nepiederēja pie Mazās ģildes un to statūti neparedzēja zeļļu un mācekļu institūcijas. Tomēr katram amatam bija savi statūti un – kā jau reglamentētajā Rīgas tirdzniecības vidē pienākas – arī konkrētas monopoltiesības uz kādu nodarbi. Jāpiezīmē, ka liela daļa latviešu amatu locekļu dzīvoja Daugavas salās vai tuvajā Pārdaugavā, kā arī piederēja vienai – Sv. Jāņa draudzei (tolaik vienīgā draudze, kurā dievkalpojumi notika tikai latviešu valodā), tādēļ bieži viena amata locekļa bērnu kristībās par krustvecākiem tika aicināti radniecīgo amatu pārstāvji. Viņu ģimenes mēdza savstarpēji saradoties, un viena amata locekļa dēli nereti izvēlējās tēva pārstāvēto vai kādu citu no minētajiem amatī, lai pelnītu sev iztiku, tādēļ,

nomainoties vairākām paaudzēm, amatu sarakstos ir atrodamī vieni un tie paši uzvārdi, piemēram, Dāles, Sēļi, Rungaiņi, Nariņi, Kazaki, Muižēļi utt. Arī apbedīti šo ģimeņu locekļi paaudzū gaitā tika divās Sv. Jāņa draudzes Pārdaugavas kapsētās – Torņakalna un Āgenskalna. Visi minētie apstākļi ļauj secināt, ka šo amatu piederīgie veidoja kopienu ar korporatīvu identitāti, lai gan arī tās vidū notika noslāņošanās vairāk un mazāk pārtikušajos. 18. gadsimtā un 19. gadsimta sākumā Raņķu ģimeni var pieskaitīt pie Pārdaugavas latviešu pārtikušās daļas, jo katram no Raņķu vīriešiem piederēja sava māja, lopi, zirgi, vairāki zemes gabali, ūdens un sauszemes transportlīdzekļi, vienam arī krogs. 18. gadsimta beigās un 19. gadsimta sākumā vairākas no viņu mājām tika remontētas un pārbūvētas.⁴

Rīgas iedzīvotāju kopienas kontekstā jānorāda, ka latviešu amatu locekļi nepiederēja pie pilsētas pilntiesīgajiem iedzīvotājiem jeb birģeriem, jo to vidū kopš 16. gadsimta bija tikai rātes locekļi, tirgotāji, zinātnieki un cunftīgie amatnieki. Rīgas 18. un 19. gadsimta iedzīvotāju grupu pētniece Rita Brambe vārdu *Bürgerschaft* tulko kā “namnieku kopa”, kas apzīmē pilntiesīgos Rīgas iedzīvotājus pretēji nebirģeriem – *Beiwohner* vai *Beisassen*, kurus autore tulko kā “sīkpilsoņi”, ar ko apzīmē pārējos brīvos Rīgas iedzīvotājus. Kopš 1785. gada, kad ieviesa galvasnaudas nodokli, pilsētas iedzīvotāju kopa dalījās kapitāla nodokļa maksātājos (trīs tirgotāju ģildes) un galvasnaudas nodokļu maksātājos, kas sīkāk dalījās: cunftēm piederīgos amatniekos, birģeru nodokļu maksātāju (*Bürger-Okladisten*, Brambe tulko kā “sīkpilsoņi”), strādnieku (*Arbeiter-Okladisten*) un mājkalpotāju (*Dienstleute*) kopās.⁵ Pilntiesīgie birģeri varēja ietilpt kapitāla vai galvasnaudas nodokļa maksātāju cunftēm piederīgo kopā, bet birģeru nodokļu maksātāju kopā birģeri neietilpa. Respektīvi, ir nesakritība starp tiesisko un nodokļu maksātāju dalījumu, kas var radīt terminoloģisku sajukumu, ņemot vērā, ka latviešu valodā trūkst vienota apzīmējuma gan birģeriem, kurus mēdz dēvēt arī par pilsoņiem un namniekiem, gan tai iedzīvotāju grupai, kuriem birģeru tiesību nebija un kuri ir saukti par sīkpilsoņiem, piedzīvotājiem un piemānotājiem. Vietniecības laikā (1786–1797)

Rīgā uz neilgu laiku stingrais birģeru un nebirģeru dalījums tika atcelts un jebkurš, uzrādot noteiktu kapitāla lielumu un maksājot no tā kapitāla nodokli, varēja iekļūt birģeros un nodarboties ar tirdzniecību.

Līdz 1785. gadam par pilsētas kopienu uzskatīja tikai birģeru kopu, bet pārējie pilsētas iedzīvotāji pie tās nepiederēja. Pilsētas pārvaldi un attīstību noteica tieši birģeri, jo citām sabiedrības grupām nebija pieejas pilsētas lēmējinstīcijām. Tikai tirgotāji drīkstēja iegādāties tirdzniecības preces no piegādātājiem un pārdot tās tālāk nevietējiem, kaut gan priekšpilsētās arī nevācu amatu locekļiem bija tiesības iepirkties no piegādātājiem. Kā norāda pētnieki, birģeru kopas uzplaukums saistāms tieši ar t.s. Krievijas virskundzības laiku, konkrētāk – 18. gadsimtu. Bet tas ir arī laiks, kad birģeri izjuta vislielāko apdraudējumu, jo Krievijas iekšienē tāds sabiedrības slānis neeksistēja, respektīvi, tas bija stipri citādāks.⁶ Tomēr jāuzsver, ka birģeru kopas norobežošanās nav unikāla parādība Baltijas telpā, bet raksturīga tā laika kārtu sabiedrībai. Kā norādījis vācu vēsturnieks Lotārs Galls (*Gall*), būt par vācu pilsētas birģeri 18. gadsimta sākumā nozīmēja korporācijas apsargātus ienākumus jeb “drošu pārtiku”, sociālo aprūpi vecumdienās vai slimības gadījumā, dzīvesvietu un pilsētas tiesību garantētu tiesisko aizsardzību. Bet arī – šaurību, saimniecisko un sociālo mazkustīgumu, raizes par konkurenci, neuzticību pret jauno un svešo, turēšanos pie vecā.⁷

Jāatzīmē, ka mūsdienās ar vārdu *Bürgertum* tiek apzīmēta pilsētās veidojusies vidusšķira (t.s. buržuāzija⁸), bet tieši vācu valodā, pretstatā citām, pats vārds nav zaudējis saikni ar viduslaiku pilsētu birģeri, par ko vienkāršotā veidā var saukt pilntiesīgu pilsētas locekli, kas nepieder ne pie zemniecības, ne pie aristokrātijas vai garīdniecības. Laika gaitā jēdziens ir transformējies un ietvēris sevī citu nozīmi. Vienlaikus jāatzīmē arī tas, ka jauno laiku vācu zemēs, arī Baltijas provincēs, pilsētās dzīvojošā iedzīvotāju kopa nesastāvēja tikai no birģeriem, pie kuriem piederēja bagātākā tirgotāju daļa un cunftīgie amatnieki. Jaunajos laikos tieši nebirģeri veido lielāko pilsētnieku kopu. Tie ir dažādu ne-cunftīgu amatu pārstāvji, sīktirgotāji, strādnieki un algādži.

Jautājumu par birģeru un nebirģeru attiecībām Rīgā aplūkojuši jau baltvācu vēsturnieki. Probirģeriski orientētu un plašu darbu izdevis vēsturnieks un publicists Jūlijs Ekarts (*Eckardt*).⁹ Viņš apkopojis vairākus baltvācu autoru sacerējumus, kuros analizētas birģeru un citu iedzīvotāju grupu tiesības Rīgā. Autora pozīcija šajā jautājumā skaidri definēta darba ievadā. Ekarts raksturo Baltijas birģeru kopu kā laika gaitā izveidojušos savdabīgu, ar plašām patstāvības tiesībām, lepnumu un pašapziņu apveltītu sabiedrības kārtu, kas pati sev bija tikpat svarīga kā citām kārtām un kuras iekšējās vajadzības noteica tiesību, veselības aprūpes, izglītības un kultūras attīstību. Tā reprezentēja Baltijas pilsētu dzīves patstāvību, un tās saglabāšana bija priekšnosacījums vāciskā elementa saglabāšanai šajā zemē. Tās iznīcināšana būtu nozīmējusi saistības ar Rietumeiropu pārrāvumu un noslīdēšanu līdz krievu pilsētu līmenim. Visdrīzāk 19. gadsimta otrās puses Baltijas patstāvības cīņu ietekmēts, Ekarts tēlo vācu birģerismu pret krievu birokrātiju vērstā pastāvīgā epohālas kaujas par izdzīvošanu stāvoklī.¹⁰

Ekarta publicētajās Rīgas vietniecības laika maģistrāta sekretāra Johana Heinriha Rūdolda Neiendāla (*Neuendahl*) pārdomās par Rīgas sabiedrību nevācu amatiem veltītas neglaimojošas rindas. Viņš norādījis, ka tie nepieder pat pie nebirģeriem (*Beiwohner*), bet pie kalpotājiem (*Dienstleute*). Šajos amatos uzņēma tikai pēc vairāku gadu godīga dienesta pie kāda kunga par kalpu vai kučieri, tāpēc tas uzskatāms par efektīvu veidu, kā uzlabot savu sociālo stāvokli. “Bet nav noliedzams, ka jebkuram brīvam latvietim bija sarežģīti pakāpties. Aizspriedumi pret viņu izcelšanos bija vispārēji un nospiedoši šai tautai.”¹¹ Neiendāls atzīmēja, ka par īstu birģeri kļūst pakāpeniski, izglītojoties un mācoties no labiem piemēriem, audzinot sevī peticību un kārtību. Autors šausminājās, ka vietniecības laikā jebkurš varēja iekļūt birģeru klasēs, kas uzrādīja noteikta kapitāla lielumu un maksāja no tā attiecīgus nodokļus, un ka tādām automātiski pienācās visi birģera godi un priekšrocības. Tas izraisījis milzīgu dažādu “salašņu, sankilotu¹² iemiesojumu [...] karašu cepēju, miesnieku, uzpircēju”

pieplūdumu, kas arī veidoja “topošo nevācu nācijas birģeru kārtu”, un būtiski samazinājis strādnieku skaitu.¹³

Līdzīgi arī Ēriks Zeiberlihs (*Seuberlich*) rakstā par Jelgavas priekšpilsētas attīstību veltījis pasāžu pārcelāju amatam, uzsverot un citējot Rīgas rātes materiālus par to, ka Pārdaugavas iedzīvotāju masa veidojās no t.s. nevācu amatiem, kuri sastāvēja no brīvlaistiem Rīgas muižu zemniekiem vai no dažādiem reģioniem atbēgušiem dzimtļaudīm, un ka tādu cilvēku uzņemšana birģeros būtu pret pilsētas likumiem. Vēl Zeiberlihs uzsvēris, ka starp “nevāciem” pārcelājāji 18. gadsimta vidū izcēlušies ar labklājību un gadsimta beigās starp viņiem ielavījies “iedomības gars”, kas varētu būt netieša norāde uz amata locekļu vēlēšanos iegūt birģeru tiesības.¹⁴

Šķiet, tieši baltvācu vēsturnieku darbi vislabāk raksturo pašu birģeru nostāju, kuri izjuta ne tikai ekonomisku, bet arī sociālu apdraudējumu no nevācu puses savai identitātei un ierastajai dzīves kārtībai.

Starpkaru periodā par Rīgas latviešu amatiem rakstījis Jānis Straubergs. Viņa darbs veltīts amatu cīņām par dažādām tiesībām, un tajā ļoti plaši analizēti un citēti rātes, tirgotāju, amatu un Krievijas pārvaldes instanču sagatavotie dokumenti. Autors šīs cīņas traktē kā nacionālas, norādot uz pastāvošo “varonības garu, kas, nebēdājot par vācu politisko, sociālo un ekonomisko pārspēku, iedrošinājās sākt atklātu cīņu, lai gūtu uzvaru savai tautiskajai pārliecībai, ka latviešiem [...] pienākas vismaz vienādas tiesības ar ienācējiem vāciem, kuri gribēja nospīest visus latviešu nebrīvībā”.¹⁵ Kā redzams, autors gan grāmatas nosaukumā, gan tekstā uzsver birģeru un nebirģeru cīņu etnisko nokrāsu, kas raksturīga tā laika vēstures literatūrai. Viņa darba koncepcijas saprašānai ļoti svarīgi norādīt, ka autors uzsvēris bīstamību, ko radīja latviešu pirmie panākumi tiesību iegūšanā, jo “bagāts un izglītots latvietis vairs nav latvietis”.¹⁶

Kā zināma reakcija uz Strauberga pētījumu traktējama baltvācu vēsturnieku aktivitāte, mēģinot pierādīt “nevācu” amatu ne-latvisko izcelsmi. Kā piemēru var minēt Zeiberliha rakstu par Grindeļu ģimenes vēsturi. Tajā autors uzsvēris, ka “tas, ka latviešu

un zviedru pēcteči pilnīgi ieauga vācietībā, bija vispārēji zināms un gandrīz pašsaprotams jebkuram no zemākajām kārtām nākusajam senajā Baltijā, kas vēlējās uzlabot savas ģimenes stāvokli”, un kļūšanai par vācieti pilsētās neesot bijuši nekādi šķēršļi, tāpat kā to nevienam neuzspieda. Izņēmums bijusi Rīga, kas “nevāciem” nenodrošināja pieeju birģeru tiesībām. Latvieši paši esot izrādījuši lielu vēlēšanos kļūt par vāciešiem, tāpēc savus bērnus precināja ar vācu tautības cilvēkiem, visi 18. gadsimtā birģeros uzņemtie mastu brākētāji esot bijuši latviskas izcelsmes vai precēti ar latvietēm, bet vāciski orientēti un vēlējušies ieaugt vācietībā.¹⁷

Kā redzams no minēto autoru darbiem, starpkaru posmam raksturīga Rīgas iedzīvotāju tiesību jautājuma nacionālā aspekta uzsvēršana. Izņēmums ir darbi, kas koncentrēti uz amatu profesionālās darbības raksturojumu. Zvejnieku amatam rakstu veltījis Jānis Danks. Viņš pievēršies pašam zvejas procesam, neveltot īpašu uzmanību zvejnieku statusam Rīgas iedzīvotāju kopienā.¹⁸

Padomju gados palīgamatiem publikācijas un monogrāfiju veltījusi Meta Taube.¹⁹ Tas pagaidām ir plašākais pētījums, bet tikai par daļu no palīgamatiem, jo autore pati monogrāfijas ievadā atzīmējusi, ka darbā neskatīs preču transportā pa ūdeni nodarbinātos amatus (koku šķīrotājus, pārcēlājus, enkurniekus un ločus), jo “tie veidoja jau īpašu grupu”.²⁰ Vienā no nodaļām Taube analizējusi arī cīņu par ekonomisko tiesību paplašināšanu, norādot, ka no 17. gadsimta beigām pastiprinājās “nacionālā norobežošanās nolūkā ierobežot latviešu iedzīvotāju pieaugošo konkurenci un ekonomisko nozīmi pilsētas saimnieciskajā dzīvē”.²¹ Jau tad tirgotāji iestājās pret nevācu mēģinājumiem iegūt birģeru tiesības. Taube kā cīņas galveno iemeslu min ekonomiskos apsvērumus – amatu vēlēšanos nopelnīt vairāk, kas izpaudās amatu prasībās palielināt noteiktās “takses” par viņu pakalpojumiem.

Bagātākajiem amatiem atsevišķas publikācijas veltījuši citi vēsturnieki. Melita Svarāne apraktījusi pārcēlāju un mastu šķīrotāju amatu iekšējo uzbūvi un funkcijas. Viņa uzsvērusi, ka vietniecības laikā, augot turībai, augusi arī pārcēlāju pašapziņa. Un

tieši pēc vietniecības atcelšanas risinājās lielākie konflikti starp tirgotājiem un pārcēlājiem, kuri negribēja samierināties ar viņus ierobežojošajiem 1798. gada reglamenta nosacījumiem un kuri nonāca līdz pat darba pienākumu boikotam un amata pamešanai.²²

Velta Pāvulāne analizējusi pārsvarā ar meža materiālu apstrādi saistītu amatu izveidošanos un darba specifiku, uzsverot, ka šie amati bija nozīmīga tirdzniecības mehānisma sastāvdaļa, ka to locekļi nav pieskaitāmi pilsētas iedzīvotāju zemākajam slānim un ka politiskā beztiesība kavēja viņu saimnieciskās aktivitātes. Īpašu uzmanību viņa veltījusi mastu šķirotāju aktivitātēm, uzsverot, ka ar jēdzienu “nevāci” jāsaprot ne tikai etniska, bet arī sociāla kopa, jo tā veidoja neprivileģēto iedzīvotāju slāni, un ka tieši no koku šķirotāju, enkurnieku un pārcēlāju vidus nāca pārtikušākās tirdzniecības palīgamatu ģimenes.²³

Ilga Grasmane veltījusi uzmanību galvenokārt palīgamatu darbības principiem, to nozīmei eksportpreču sagatavošanā nodošanai pircējiem, ar viņu tiešo darba pienākumu izpildi saistītām problēmām un amatu likvidēšanai.²⁴

Šis raksts ir mēģinājums historiogrāfijā zināmāko un biežāk aprakstīto mastu šķirotāju Šteinhaueru un viņu amata biedru prasījumu pēc birģeru tiesībām salīdzināt ar pārcēlāju Raņķu centieniem pēc tām pašām tiesībām. Raksta centrā nostādīta Raņķu ģimene kā sava sociālā slāņa piemērs nevācu amatu locekļu mēģinājumos tiesībās pielīdzināties Rīgas tirgotājiem. Par pamatu raksta izstrādei izmantoti Latvijas Valsts vēstures arhīva materiāli no Rīgas pārvaldes iestāžu fondiem, galvenokārt Rīgas maģistrāta galvenās kancelejas (749. f.) un Rīgas maģistrāta ārējā arhīva (673. f.), kuros glabājas rātes izejošie un ienākošie dokumenti dažādos jautājumos. Izmantota arī Raņķu lieta no Baltijas ģenerālgubernatora kancelejas fonda (1. f.), jo birģeru tiesību piešķiršanas jautājumu izskatīja arī augstākā līmeņa instances. Raņķu mantiskā un ģimenes stāvokļa raksturošanai materiāli iegūti no Rīgas ķemerejas un amatu tiesas (1382. f.), kur pieejama informācija par pārcēlāju profesionālo darbību, un landfогtijas tiesas

(1379. f.), kura nodarbojās ar nekustamā īpašuma jautājumiem priekšpilsētās.

Vēsturniece Heidi Heine-Kirhere (*Hein-Kircher*) nesen norādījusi, ka pilsētu vēsture pieder pie visproduktīvāk pētītajām jomām, jo piesaista ar savu atraktivitāti, un ka caur to var izsekot vispārējiem vēstures procesiem pilsētas mikrolīmenī un ar *case study* palīdzību – paskaidrot, verificēt vai noliegt noteiktas problēmas un procesus.²⁵

Arī vācu vēsturnieks Lotārs Galls vācu “jauno” (18.–19. gs. veidojušos nepatricīāta) birģerismu ar visām tā lokālajām un reģionālajām atšķirībām skatījis caur ģimenes prizmu. Viņš gan uzsvēris, ka vēsturē neeksistē reprezentatīvu paraugpiemēru un tas, kurš pārlietu daudz prasa no piemēra, palaiž garām ne tikai vispārējo, bet arī konkrētā gadījuma īstenību. Galls tomēr uzskata, ka ar piemēra palīdzību ir iespējams parādīt vispārējus uzstādījumus, salīdzināt un sasaistīt individuālo ar kopējo.²⁶ Protams, arī Raņķu gadījums nav uzskatāms par paraugu, un viņu centienus nevar attiecināt uz visu viņu pārstāvēto sabiedrības kopu, tomēr salīdzinājums ar Šteinhaueru gadiem ilgušo tiesāšanos ļauj vilkt paralēles un izsekot pašu sūdzētāju un viņu oponentu – tirgotāju un rātes – viedoklim par to, kam un kādas tiesības pilsētā pienākas vai nepienākas.

DAŽĀDAS TIESĪBAS, NEVĀCU AMATI UN BIRĢERU PRETDARBĪBA

Pirmās tirgotāju sūdzības par birģeru tiesības ieguvušiem nevāciem atrodamas jau 1682. gadā. Tad fiksējama tirgotāju vēlme ierobežot nevācu ekonomisko darbību, jo tieši nevācu iespīešanos tirdzniecībā un viņu brīvo pieeju birģeru tiesībām un brīvībām tirgotāji nosaukuši par neizdevīgu un bīstamu.²⁷ Redzams, ka tirgotāji cieši saistīja birģeru tiesību jautājumu ar ekonomisko labklājību.

Visplašākā birģeru uzstāšanās pret nevācu pārticības pieaugumu bija 1738. gada 15. aprīļa rikojums par nebirģeru dzimtīpašumu atsavināšanu. Pret to protestēja vairāki amati – ormaņi,

zvejnieki, pārcēlāji un mastu šķirotāji. Par to plaši rakstījis Straubergs, tādēļ šeit der atzīmēt tikai to, ka, pamatojot savu nostāju, rāte uzsvēra, ka latviešu amatu locekļi tiek "rekrutēti" no izbēgušiem vai brīvvalstiem zemniekiem un, lai atgādinātu viņu kalpu izcelsmi, tirdzniecības palīgamatiem tiek uzlikti sabiedriskie darbi.²⁸ Līdz ar turību viņiem pieaugot arī drosme un lepnība, kā arī vēlēšanās iegādāties nekustamos īpašumus. Birģeru nostāju raksturo frāze: "... kas tad notiks, ja ikvienam latvietim, kam ir nauda, būs tiesības pirkt muižu? Rīga ies bojā, un mazās muižas uzplauks. Latvieši pirks visas mazās muižiņas un salas un līdz ar to pārņems visu birģeru pārtiku un tirdzniecību, bet vāciešus padzīs."²⁹ Jāatzīmē, ka garajā strīdu procesā rāte zaudēja un amatu locekļi savus īpašumus saglabāja.

Otrs mēģinājums ierobežot latviešu amatus bija kroģēšanas tiesību atņemšana 1751. gadā. Vairākiem amatu locekļiem piedēvēja krogi vai iebraucamās vietas priekšpilsētās, un viņi nodarbojās ar alus pārdošanu. Tirgotāju argumentus par amatu locekļu zemo izcelsmi un jaukšanos birģeru privilēģijās, ko pamatoja ar labas iztikas izraisīto pārlieko iedomību, nevācu amati atspēkoja ar savām senajām šrāgām, kas tos pielīdzināja cunftīgajiem amatiem, un ar argumentu, ka latviešu amatos pieņemtie ir brīvi cilvēki, kurus nevarot pielīdzināt vergiem. 1753. gadā ģenerālgubernators lietu izšķīra par labu amatiem.³⁰

Mastu brākētāji bija pirmie, kas prasīja sev birģeru tiesības. Mastu šķirotāju amats bija neliels, bet tā locekļi dalījās meistaros, zeļļos un mācekļos, lai gan neietilpa amatnieku ģildē. Meistaru skaits varēja sasniegt 10, zeļļu – 40. Tirdzniecības sezonā viņi nodarbināja lielu skaitu algādžu. Matiss Šteinhauers (1680–?) un viņa dēls Jānis Šteinhauers (1705–1779 vai 1770) ieguva ne tikai amata vecākā godu, bet arī kroņa mastu šķirotāju titulu. Viņi to izmantoja, lai 18. gadsimta 30. un 40. gados nodarbotos arī ar tirdzniecību, bet rāte viņus par to vairākkārt sūdzēja tiesā.

1747. gada beigās Daniēls Šteinhauers (1721–1761) prasīja rātei viņu uzņemt birģeros, taču viņu noraidīja. Šteinhauers vērsās justīckolēģijā, norādot, ka nav tāda likuma, kas "brīviem nevāciem" noliegtu birģeru tiesību iegūšanu. Viņš apliecināja, ka var

nomaksāt visas nepieciešamās nodevas, ir dzimis godīgā laulībā, vedis godīgu dzīvesveidu un savu spēju, zināšanu un labās uzvedības dēļ uzņemts mastu šķirotājos. Viņš pieminēja arī Pārdaugavas latviešu ievērojamo ieguldījumu pilsētas aizsardzībā.³¹

Rāte uz Šteinhauera sūdzību atbildēja, ka “nevācu iedzīvotājiem piemīt bezkaunība, lielība un arogance”, ka viņus nevar uzskatīt par pilnīgi brīviem, jo viņu priekšteči cēlušies no izbēgušiem zemniekiem, kuri Rīgā uzņemti, lai strādātu par algādžiem vai mājalpotājiem, un ka nevācu amati veic “vergu nodarbes” [domāti sabiedriskie darbi. – A. Č.] pilsētas labā, lai neaizmirstu savu izcelšanos. Nevācu amati labi nopelna ne tikai ar savu darbu, bet arī lopkopību, dārzu un zemes apstrādāšanu, tādēļ viņiem jāpieņem pašreizējais stāvoklis. Pie tam – uz nevāciem nevarot palauties kaujas laukā.³²

Šteinhauers uz to atbildēja, ka viņa mērķis ir tikai sava un līdzcilvēku stāvokļa uzlabošana, ka viņš vēlas mierīgi turpināt savu darbu un amatu bez pazemojošiem spaidiem, kurus cietis līdz šim, un ka viņa lūgums ir taisnīgs un tiesisks, atsaucoties uz pilsētas statūtiem un policijas noteikumiem (*Polizei-Ordnung*). Šteinhauers uzskatīja, ka brīvos priekšpilsētas iedzīvotājus, kuriem var piederēt dzimtīpašumi, kuri var iegūt izglītību, kurus pieņem amatos tikai kā godīgi dzimušus un dzīvojušus un kuri nav atsvabināti no klaušām pilsētas labā tieši tāpat kā birģeri, nevar salīdzināt ar dzimtcilvēkiem. Viņš norādīja, ka attiecībās ar vāciešiem viņš ir kā vācietis, nevis kā nevācs.³³

Rāte savukārt apgalvoja, ka atsaukšanās uz Šteinhauera minētajiem dokumentiem ir nekorekta, jo tie neaplicina nevācu piederību ģildēm vai tiesības iegūt birģeru statusu. Nevāciem ir pašiem savi amati, meistari un zeļļi, kas nepieder Mazajai ģildei. Šteinhauers un viņa biedri nav saucami par šejienes brīviem iedzīvotājiem, būšana nevācu amatā nedod nekādas priekšrocības.³⁴

1749. gada aprīlī justīckolēģija atzina rātes lēmumu par nepamatotu, jo tieši abu pušu minētie policijas noteikumi paredzēja, ka nevāci var iestāties amatos un ģildēs.³⁵ Rāte novilcināja justīckolēģijas lēmuma izpildi līdz septembrim, kamēr Šteinhauers

vērsās pie ģenerālgubernatora, taču rāte turpināja jautājuma novilcināšanu. 1752. gada janvārī un februārī ģenerālgubernators vēlreiz pavēlēja izpildīt justīckolēģijas lēmumu, ko rāte bija pārsūdzējusi Senātā, vienlaikus sūdzoties arī par ģenerālgubernatoru.³⁶ Rāte uzskatīja, ka Šteinhauera uzņemšana vājinās vai pat lauzīs birģeru privilēģijas, aizskars viņu labklājību un cieņu. Rāte uzsvēra, ka prasītājs ir latvietis, ka visi latvieši nešaubīgi cēlušies no zemniekiem un saskaņā ar noteikumiem tādus nevar uzņemt birģeru kārtā. Ja agrāk tirdzniecības palīgamatu locekļi varēja iegūt birģeru tiesības, tas nozīmējot, ka agrāk tie bijuši vācu amati, bet vēlāk nodoti vāciešu kalpiem – latviešiem. Ja tādus uzņemtu par tirgotājiem, cienījami cilvēki no Rīgas dosies prom un citi šurp vairs nebrauks, nevarēs vairs dabūt kalpus un tirdzniecības amatos arī neviena nebūs, un tas var izraisīt lielas jukas. Pārticība latviešus pamudinājusi kārot pēc muižām un tiesībām.³⁷ 1752. gada 23. novembrī Senāts atzina, ka Daniēlam nav jāpiešķir birģera tiesības, jo viņš nevar skaidri pierādīt savu izcelšanos, toties rāte ir pierādījusi, ka nevācus Rīgā birģeros neuzņem.³⁸

1760. gadā mastu šķirotāju meistars Andrejs Dalbiņš (*Dalbing*) līdzīgi prasīja atļaut viņam tirgoties ar visa veida precēm, kā tas atļauts Rīgas birģeriem, bet Senāts viņu noraidīja, atsaucoties uz Šteinhauera lietu. Ukazā atspoguļota arī Rīgas rātes nostāja šajā jautājumā: saskaņā ar Rīgas privilēģijām tikai īsti birģeri varot nodarboties ar birģerisku tirgošanos un Rīgā mītošajiem latviešiem tas esot pilnībā noliegts, bet Dalbiņš esot dzimis latvietis un neko nesaprotot no tirdzniecības. Kopš Rīga eksistējot, pastāvot birģeru atšķirtība no latviešiem.³⁹

1783. gada nogalē vairāki mastu šķirotāji iesniedza lūgumu Senātam par uzņemšanu birģeros. Amatam piederīgie skaidroja, ka viņi ir vidzemnieki un Krievijas pavalstnieki, bet rāte vēlas viņus pierakstīt zemnieku nodokļu maksātāju grupā, taču viņi pie zemniekiem nekad nav piederējuši, tādēļ izteica vēlēšanos būt pierakstīti tirgotājos un birģeros un tad attiecīgi no kapitāla maksāt nodokli. 1784. gada 23. janvārī Senāts nolēma, ka saskaņā ar lūgumu mastu šķirotāji jāieraksta Rīgas tirgotājos. Rāte norādīja Senātam, ka:

- 1) mastu šķirotāji ir dzimtcilvēku pēcteči un par brīviem cilvēkiem nav uzskatāmi;
- 2) jebkuram, kurš Rīgā grib kļūt par tirgotāju, jābūt sešus gadus apguvušam šo arodu;
- 3) neviens, kas apstrādā tirdzniecības preces, nedrīkst ar tām tirgoties.

Atbildē mastu brāķētāji norādīja, ka vācieši nedrīkst apspiest vidzemniekus, kas nākuši no agrākajiem šīs zemes iedzīvotājiem. Visi mastu šķirotāji ir brīvi dzimuši un neuzskata par grēku, ka cēlušies no latviešiem.⁴⁰

Senāts tomēr palika pie sava iepriekšējā lēmuma, un Rīgas birģeros tika uzņemti astoņi mastu brāķētāju meistari,⁴¹ kas gan bija iespējams, tikai pateicoties vietniecības laika mainītajai likumdošanai par birģera tiesību iegūšanu, kur galvenais princips bija kandidāta spēja nomaksāt nodokļus.

BIRĢERU TIESĪBAS UN RAŅĶI

Pēc vietniecības atcelšanas 1798. gada augustā pārcēlāju eltermanis Sīmanis Raņķis iesniedza rātē lūgumu savā, kā arī pārcēlāju Johana Strazdiņa (*Strasding*), Georga Dāles (*Dahl*, 1751–1831), Tomasa Sēļa (*Sehl*, 1763–1830), Georga Dāvida Raņķa (1765–1836), Jēkaba Raņķa (1769–1801) un Johana Raņķa⁴² vārdā, lai viņiem tiktu piešķirtas birģeru tiesības un viņi tiktu ieskaitīti tirgotājos. Rāte lūgumu noraidīja, atsaucoties uz 1796. gadā ar imperatora ukazu⁴³ atjaunoto pilsētas nolikumu un pilsētas pamatlikumiem, saskaņā ar kuriem neviens, kurš nav apguvis tirdzniecību pēc 1690. gadā apstiprinātajiem tirdzniecības noteikumiem (vismaz sešus gadus pie tirgotāja), nevar tikt uzņemts tirgotājos.⁴⁴

Decembrī Sīmanis par rātes lēmumu sūdzējās justīckolēģijā, norādot, ka pēc 1785. gada pilsētas nolikuma jebkuru, kurš nomaksājis kapitāla nodokli, lai kādas ģimenes un amata viņš būtu, ir jāuzņem tirgotāju un iedzīvotāju ģildēs (krievu: *meshchan*, vācu: *Bürger Gilde*). Raņķis uzskatīja, ka šis nolikums nav atcelts,

ko apliecinot 1798. gada 9. marta Senāta ukazs, kas norāda, ka attiecībā uz pierakstu iedzīvotājos (krievu: *meshchan*, vācu: *zu der Bürgerschaft*) netiek atjaunota vecā likumdošana, tādēļ nevar piemērot 1690. gada tirdzniecības nolikumu. Raņķis lūdza atcelt rātes lēmumu un pierakstīt viņu tirgotājos.

Uz šo Raņķa iebildumu rāte 1799. gada 7. februārī atbildēja, ka 1796. gada 28. novembra imperatora ukazs attiecas tikai uz nodokļu ievākšanu, nevis apliecina 1785. gada pilsētas nolikuma vai citu vietniecības laika likumu atstāšanu spēkā. Pēc rātes uzskatiem, citādi nebūtu sekojis lēmums par rātes atjaunošanu ar tiesībām un privilēģijām, kas tai bija pirms 1783. gada, kā arī 1796. gada 12. decembra imperatora ukazs par visu agrāko tiesību un privilēģiju atdošanu Vidzemes gubernai.⁴⁵ Rāte norādīja, ka Raņķa minētais 1798. gada 9. marta ukazs nepiemin pierakstīšanos tirgotājos, bet dalījuma trijās tirgotāju ģildēs (pretēji agrākai vienai Lielajai ģildei) saglabāšanu, jo tā saistīta ar nodokļu ievākšanu. Rāte vēlreiz uzsvēra, ka Raņķis ar biedriem:

- 1) nav apguvuši tirdzniecību saskaņā ar 1690. gada Rīgas tirdzniecības noteikumiem un viņiem nav vajadzīgo iemaņu, jo viņi nodarbojušies ar zveju un preču pārvadāšanu;
- 2) nāk no latviešu jeb nevācu amatiem, cēlušies no latviešiem, t.i., bēgušiem dzimtcilvēkiem vai brīvlaistajiem, tādēļ nevar būt pierakstīti pat amatnieku brālībā, jo nav nekādu amatu apguvuši, bet nozīmēti gādāt pārtiku pilsētai (kā zvejnieki) vai piedalīties darbos pie tirdzniecības (svēršanā, saiņošanā, brāķēšanā un pārvadāšanā) un saņem atlīdzību līdzīgi dienas algādžiem atbilstoši pilsētas noteiktām instrukcijām un taksēm; pārsvarā māk runāt tikai latviski; ir pilsētā nozīmēti veikt dažādus sabiedriskus darbus, kas atbilst viņu izcelsmei, – tīrīt Daugavas tiltu, vaļņus un vārtus, palīdzēt tilta ielikšanā un izcelšanā, vadāt lielgabalus no un uz vaļņiem; ir kā pilsētas kalpi; latviešu amatu locekļi pēc būtības ir strādnieki;
- 3) nedrīkst tirgoties ar tām precēm, par kurām ir atbildīgi kā tirdzniecības amatu locekļi.⁴⁶

Justīckolēģija nodeva jautājuma izšķiršanu Senātam, jo uzskatīja, ka tas skar nevis tikai dažus cilvēkus, bet var ietekmēt visas Vidzemes guberņas pārvaldi un tās pilsētas, tomēr pati atzina, ka Raņķim vai citiem amatu pārstāvjiem nevajadzētu atteikt pieņemšanu tirgotājos un vajadzētu viņiem ļaut pierakstīties ģildēs atbilstoši viņu kapitālam. Justīckolēģijas skatījumā 1798. gada 9. marta ukazs, lai gan atjauno Rīgas privilēģijas, neatceļ 1785. gada iedzīvotāju dalījumu un noteikumus iekļūšanai konkrētā klasē. Tā atzina, ka nevajadzētu vadīties pēc zviedru laika tirdzniecības noteikumiem. Ja tirgotājos ieskaitītu tikai pēc sešu gadu apmācības, pilsētās būtu ļoti maz tirgotāju un valsts kasei ietu garām ievērojami nodokļu ienākumi. Justīckolēģija neuzskatīja, ka rātes argumenti atsver kroņa intereses.⁴⁷

1800. gada 2. februārī kamerālvalde lūdza rātei iesniegt ziņas, pie kuras iedzīvotāju klases Šimanis Raņķis un tā biedri piederējuši vietniecības laikā un pie kuras pieder pašlaik. Rāte lika landfogtejam ievākt ziņas no zvejnieku eltermaņa par amatā pierakstītajiem cilvēkiem un iesniegt to sarakstu, īpaši atzīmējot dzimtļaudis. No nodokļu pārvaldes bija jāievāc ziņas par zvejnieku piederību nodokļu maksātāju grupām.⁴⁸

Ziņas par to, pie kādas nodokļu maksātāju grupas pieder pārcēlāji un zvejnieki, pieprasīja arī 19. janvāra Senāta ukazs, ko rāte saņēma 27. februārī un nosūtīja uz Pēterburgu kamerālvaldei sagatavoto atbildi.⁴⁹ Jūnijā kamerālvalde informēja rāti, ka Senāts vēlas saņemt izvērstus paskaidrojumus pārcēlāju un zvejnieku lietā. Rāte uzdeva sagatavot skaidrojumu pārstāvim no ķemerejas tiesas.⁵⁰

1800. gada oktobrī rāte saņēma Vidzemes guberņas valdes reškriptu par Senāta lēmumu Raņķa lietā.⁵¹ Senāta 10. septembra ukazs par Šimaņa Raņķa (krievu valodas versijā neprecīzi nosaukts par Rauke, tulkojumā uz vācu valodu kļūda izlabota) un biedru pierakstīšanu Rīgas tirgotājos un iedzīvotājos (krievu: *v meshchanstvo*, vācu: *zu der Bürgerschaft*) noteica:

- 1) Raņķim un pārējiem viņa biedriem atteikt, jo viņi nebija apmācījušies pie tirgotājiem;

- 2) attiecībā uz pierakstu Rīgas tirgotājos sekot 1798. gada 9. marta ukazam;
- 3) nodot Senāta 1. departamentam izskatīt jautājumu par zvejnieku un pārcēlāju pierakstīšanu nodokļu maksātāju grupās jeb oklados.⁵²

1801. gada janvāra sākumā rāte saņēma vēl Senāta 1800. gada 24. decembra ukazu par zvejnieku un pārcēlāju pierakstīšanu galvasnaudas nodokļu maksātājos.⁵³ Ukazs skaidroja, ka pārcēlāju un citu t.s. latviešu amatu saimnieki kalpo tirdzniecības labā un veic bez atlīdzības sabiedriskus darbus, tādēļ līdz šim nav iekļauti nevienā okladā. 1795. gada revīzijā zvejnieku amatā ar atraitnēm skaitījušies 32 saimnieki un 28 dēli. Tie pierakstīti galvasnaudas maksātāju grupā, jo viņi, tāpat kā amatnieki, ir nodarbināti amatā (krievu: *meshchanskii promysel*, vācu: *ein bürgerliches Gewerbe treiben*).⁵⁴ Viņiem ir jāmaksā arī atbilstošs nodoklis 2 rubļi un 55 kapeikas. Zvejnieku amatā 1795. gadā skaitījušies arī 18 strādnieki, kas pierakstīti strādnieku okladā, kurā pieraksta brīvos strādniekus. Pārcēlāji (ar atraitnēm 49 saimnieki un 48 dēli) un citu tirdzniecības amatu saimnieki 1795. gadā nebija ierakstīti galvasnaudas nodokļu maksātājos, jo kalpoja tirdzniecības labā, bet ierakstīti kā piederīgie amatiem. Ukazs noteica, ka saskaņā ar 1797. gada 26. oktobra ukazu⁵⁵ jebkuram jāizvēlas dzīvesveids un attiecīgi jāmaksā nodokļi, tāpēc no tā nedrīkst būt atbrīvoti arī Rīgas pārcēlāju un zvejnieku amati. Ja viņi neizvēlētos citu kārtu, tad, tāpat kā amatniekus, viņus jāpieraksta iedzīvotāju grupā (krievu: *v meshchanskoe zvanie*)⁵⁶ ar attiecīgiem nodokļiem.⁵⁷

Rāte 1801. gada 8. februārī nolēma noraidīt Sīmaņa Raņča un viņa biedru, kuri “neapdomīgi sūdzējušies”, lūgumu. Saskaņā ar 1783. gada 13. oktobra ukazu daži zvejnieki un pārcēlāji nebija pierakstīti oklados. Savukārt 1800. gada 24. decembra ukazs pavēlēja zvejniekiem un pārcēlājiem izvēlēties savai nodarbei atbilstošu kārtu un saskaņā ar to maksāt nodokļus. Atbilstoši Senāta 1783. gada 17. novembra ukaza 25. punktam un ukazam sekojušajiem norādījumiem birģeru nodokļus maksājošus “profesionālus”,⁵⁸ ja tie nevēlējās iegūt citu statusu, bija jāuzņem birģeru kārtā (*Bürgerstand*).⁵⁹ Rāte uzskatīja, ka decembra ukazs

neatceļ septembra rīkojumu, bet tikai pavēl zvejniekus un pārcēlājus pieskaitīt viņiem atbilstošai nodokļu maksātāju grupai, precīzāk sakot, tāpat kā citus “profesionāļus” ierakstīt birģeru okladā, ja viņi paši neizvēlētos citu kārtu. Rāte uzsvēra, ka tas nekādā gadījumā nenozīmē, ka viņi varētu izvēlēties “viņiem pilnīgi slēgto” tirgotāju kārtu, kas nekādā veidā nav piemērota viņu amatam. Tādējādi viņi var lemt tikai par to, vai viņus pierakstīt birģeru okladā vai kā kapitāla nodokļa maksātājus *Beiwohner* jeb *Beisassen*⁶⁰ kārtā. Krievu tulkojumā šīs divas grupas tiek rakstītas kā “*dlia platezha meshchanskikh kapital'nikh deneg i grazhdanskikh pogolovnikh deneg*”.⁶¹ Rāte uzsvēra, ka 24. decembra ukazs ar vārdu “*Meschtschanstvo*” apzīmē iedzīvotāju kopu, kura nepieder pie tirgotāju ģildēm. Sūdzētājiem bija līdz 12. februārim ķemerejas tiesai jāpaziņo, pie kura no viņiem pieejamajiem diviem nodokļu maksātāju tipiem viņi gribētu būt pierakstīti, citādi viņus pierakstīs pie birģeru galvasnaudas nodokļu maksātājiem.⁶²

Kā redzams Rīgas nodokļu pārvaldes dokumentos, no 1800. līdz 1801. gadam birģeru okladā pierakstīti seši mastu brāķētāju puīši, 22 mastu brāķētāju zeļļi ar dēliem, septiņi ozolkoku brāķētāji, 70 kaņepāju kulstītāji ar dēliem, 13 sāls un labības mērītāji, četri vīna nesēji un 14 pārcēlāji, bet no 1800. līdz 1803. gadam *Beiwohner* sarakstā – 13 ozolkoku brāķētāji ar dēliem un deviņi mastu koku brāķētāju zeļļi ar dēliem, 36 kaņepāju kulstītāji ar dēliem, astoņi vīna nesēji ar dēliem, 33 līģeri ar dēliem un 11 mērītāji.⁶³ Viņu vidū nav nevienas Simaņa Raņķa lūgumā par uzņemšanu birģeros minētās personas.

1802. gadā Šimanis Raņķis vērsās pie Rīgas kara gubernatora Sergeja Goļicina (*Golitsyn*), jo uzskatīja, ka decembra ukazs nav izpildīts, bet atbildi nesagaidīja. Tad Raņķis vērsās ar lūgumu Senātā, bet tas paziņoja, ka vispirms jāvērsas pie kara gubernatora. 1804. gada septembrī Raņķis vērsās pie Rīgas kara gubernatora grāfa Frīdriha Vilhelma fon Bukshēvdena (*Buxhoevden*), jo uzskatīja, ka nav uzņemts “*v meshchanstvo*”.⁶⁴

Bukshēvdens pavēlēja Vidzemes guberņas valdei atrast vainīgo Senāta ukaza nepildīšanā un pieprasīt no tā paskaidrojumu, pēcāk liekot izpildīt ukazu. Valde prasīja atbildi no rātes, kas

paskaidroja, ka saskaņā ar decembra ukazu Raņķis un viņa biedri pierakstīti kārtā, kuru viņiem bija atļauts izvēlēties, ar to saprotot “*Bürgerschaft*” valsts likumu interpretācijā, kas ir “*mestschanstwo*”. Rāte paskaidroja, ka pretēji ukazam un pilsētas konstitūcijai Raņķis ar biedriem grib tikt uzņemts tirgotājos. Rāte uzsvēra, ka šīs vēlmes neatbilst 1804. gada 5. oktobra Senāta ukazam, kas noteica jautājumā par pieņemšanu Rīgas tirgotājos atstāt visu “pa vecam”. Pēc rātes domām, apsūdzot to ukaza neizpildīšanā, Raņķis bija atļāvis sodāmu patvaļu un būtu jānodod tiesāšanai.⁶⁵ Savukārt Vidzemes guberņas valde uzskatīja, ka Raņķa lūguma apmierināšana vai atraidīšana jāatstāj kara gubernatora ziņā.⁶⁶

Raņķis iesniedza skaidrojumu kara gubernatoram paralēli krievu un vācu valodā, ka nepiekrīt rātei, kas no abiem ukaziem izvilkusi “trešo nozīmi”, nepareizi traktējot vārdu *Meschtschanin*. Raņķis uzsvēra, ka decembra ukazs nav izpildīts, jo viņš ar biedriem bija prasījis birģera tiesību piešķiršanu to klasiskajā, nevis nodokļu maksātāju grupu izpratnē.

Viņš uzskatīja, ka iepriekš no nodokļiem atbrīvotajiem amatiem bija jāļauj izvēlēties, kurā kārtā pierakstīties, bet rāte piespiedu kārtā pierakstījusi ne tikai viņa pārstāvētā, bet arī citu tirdzniecības palīgamatu locekļus kapitāla vai galvasnaudas nodokļu maksātājos (*Beysaßen, posadskii*). Raņķis pamatoja savu nostāju ar to, ka ukazā minēts, ka ar viņu jārikojas kā ar amatniekiem, bet amatnieki Rīgā ir Lielajā ģildē un ir birģeri. Ir arī tādi amatnieki, kas maksā galvasnaudas nodokli, bet arī ir birģeri, taču ir amatnieki, kuri kā *Beisassen (posadskie)* maksā kapitāla nodokli un nav birģeri. Viņš uzskatīja, ka vārds “*Meschtschanstwo*” ir pielīdzināms birģeriem, jo pilsētas nolikumā “*posadskii*” nav birģeris un nav arī kārtā, tādēļ to var saukt par nebirģeri (*Nichtbürger, Nemeshchanen*). Pēc Raņķa domām, ir tikai divas birģeru kārtas (*Bürgerstand*) – tirgotāji un cunftīgie amatnieki, kuri pierakstīti trīs kapitāla nodokļu maksātāju ģildēs. Rāte nav devusi Raņķim izvēli, bet likusi pierakstīties kapitāla vai galvasnaudas nodokļa maksātājos.⁶⁷

Turpmākajā tekstā Raņķis pievērsās nevis lingvistiskajiem, bet goda jautājumiem, uzsvērdams, ka pie amatiem piederīgie ir cie-

nījami cilvēki, jo likumīgi veic savu arodu. Pašai pilsētai un tirgotājiem būtu kauns noteikt necienīgus cilvēkus pielaist pie svarīgām tirdzniecības lietām.

Raņķis uzskatīja, ka Senāta ukazs paredz viņa un biedru uzņemšanu birģeros, jo pie tiem pieder cunftu meistari, un tikai pēc tam viņi paši izlemtu, kuru nodokļu veidu maksāt – kapitāla vai galvasnaudas. Raņķa interpretācijā tirdzniecībai no tā nebūtu nekāds ļaunums, jo pēc tirdzniecības nolikuma neviena amata loceklis nevar tirgoties ar precī, par kuru ir atbildīgs.⁶⁸

Kara gubernators 1806. gada martā vērsās pie kamerālvaldes ar jautājumu, kādēļ 1800. gada 24. decembra Senāta ukazs nav izpildīts un Raņķis ar biedriem nav uzņemts birģeros. Kamerālvalde atbildēja, ka pēc ukaza nosūtīšanas rātei saņēmusi rātes 1801. gada 8. februāra lēmumu. Kamerālvalde lūdza rātei sniegt paskaidrojumu. To rāte arī darīja, norādot, ka Raņķa prasība ir pilnībā nevietā, un piesūtot kamerālvaldei visas iespējamās dokumentu kopijas šajā jautājumā.⁶⁹ Ar to palīdzību rātei izdevās pārliecināt gubernas iestādes par Senāta ukazu izpildīšanu.

NOSLĒGUMS UN SECINĀJUMI

Kā redzams no Raņķa birģeru tiesību iegūšanas mēģinājuma dokumentiem, pēc vietniecības ieviestā nodokļu maksātāju dalījuma radās terminoloģiska neskaidrība. Ir skaidrs, ka Sīmanis Raņķis un tā biedri prasīja sev birģeru tiesības to pirmsvietniecības laika izpratnē, bet atsaucās uz vietniecības laika likumdošanu. Rāte savukārt apelēja pie vietniecības laika pārvaldes atcelšanas un pilnībā noliedza nevācu amatu locekļu iespēju kļūt par tirgotājiem, tātad birģeriem. Pirmais Senāta ukazs tiešām norāda, ka Raņķi nevar uzņemt tirgotājos, jo viņš nav apguvis šo profesiju, savukārt otrs ukazs liek viņu pierakstīt nodokļu maksātāju kopā. Abos ukazos terminoloģija praktiski sakrīt, tādēļ Raņķis uzskatīja, ka otrais ukazs dod viņam tiesības kļūt par birģeri.

Krievu zinātnieki, pētot pilsētnieku slāņa veidošanos Krievijas impērijā, ir norādījuši uz apzīmējuma “*meshchane*” neviennozīmīgo traktējumu jau 18. gadsimta likumdošanā un sarunvalodā.

Gan Katrīnas II laika likumprojektos, gan sadzīvē ar vārdu “*meshchane*” mēdza apzīmēt gan visu pilsētnieku kopumu, gan konkrētu tā daļu, kurā neietilpa tirgotāji un cunftīgie amatnieki. Turklāt, runājot par šo sašaurināto “*meshchane*” traktējumu, jāņem vērā, ka to sākotnēji nodalīja no “*posadskie*”, bet, izskaužot pēdējo jēdzienu, pakāpeniski “*posadskie*” saplūda ar “*meshchane*”. Toties 18. gadsimta 70. gadu krievu-vācu valodas vārdnīcās “*meshchanin, meshchanstvo*” tiek tulkots kā “*der Bürger, die Bürgerschaft*”.⁷⁰

Neskaidriba ar to, kādai īsti nodokļu maksātāju grupai pieder tirdzniecības palīgamati, vērojama arī turpmākos gados. 1811. gada dvēseļu revīzijā Sīmanis Raņķis, Tomass Sēlis, Johans (Georgs) Strazdiņš un Georgs Dāvids Raņķis bija iekļauti birģeru oklada maksātāju grupā, kas neietilpst cunftēm vai tirgotājiem piederīgo kategorijā.⁷¹ 1816. gada dvēseļu revīzijā visi tirdzniecības palīgamati un zvejnieki bija iekļauti cunftēm piederīgo sarakstos, toties 1834. gadā viņi visi ir pārceļojuši atpakaļ uz birģeru okladu.⁷²

Arī pārcēlāju interese par birģeru tiesībām neapsīka. 1822. gadā viņu amats sūdzējās par rātes apstiprināto jauno reglamentu un vienlaikus prasīja birģera tiesības pārcēlāju amata 12 pilntiesīgiem biedriem. Rāte atbildēja, ka par Lielās ģildes locekli var kļūt tirgotāji, bet Mazās ģildes – amatnieki. Pārcēlāji nesot ne vieni, ne otri, toties esot bezkaunīgi, jo no kalpotājiem gribot kļūt par kungiem. Rāte uzskatīja, ka pārcēlājiem jāierāda to agrākā vieta, kas ir starp tirgotāju apkalpotājiem, tādiem kā ormaņi, liģeri un mērītāji.

Bija jāpaiet vēl vairākiem gadu desmitiem, kamēr Raņķi ieguva birģeru tiesības, bet tie jau bija stipri savādāki Raņķi nekā pārcēlājs Sīmanis. Viņa brāļa Jēkaba mazdēls Jēkabs Andrejs (1798–1850) bija viens no pēdējiem pārcēlāju amata eltermaņiem. Viņš savus bērnus kristīja Doma draudzē, sūtīja mācīties uz Vidzemes guberņas ģimnāziju un skoloties pie tirgotājiem. Tādēļ viņa dēliem Georgam Augustam (1831–[1869]) un Vilhelmam Johanam (1845–1910) 19. gadsimta 60. gados vairs nesagādāja nekādu problēmu nokārtot formalitātes kļūšanai par birģeriem

un kokzāģētavas ierīkošanai.⁷³ Jau 1866. gadā bija atceltas tirgotāju ģildes monopoltiesības uz tirdzniecību Rīgā, tomēr Vilhelms Johans ne tikai piederēja Lielajai ģildei, bet arī apmeklēja Sv. Pētera draudzi, kas bija seno birģeru ģimeņu baznīca, un dienēja Zilajā gvardē, kas norāda uz viņa vēlēšanos reprezentēt sevi kā piederīgu agrākajai birģeru kopai.

Atskatoties uz Šteinhauera un Raņķa centieniem pēc birģeru tiesībām, var secināt, ka viņu strīdu ceļi sakrita. Vispirms viņi vērsās pie rātes instancēm, tad viņu lieta nonāca justickolēģijā un tālāk Senātā. Abos gadījumos justickolēģija nesaskatīja šķēršļus tiesību piešķiršanai, kamēr Senāts lēma par labu tirgotājiem. Abos gadījumos tirdzniecības palīgamatu pārstāvji palīdzību meklēja arī pie Baltijas ģenerālgubernatora, tomēr rezultāts viņiem bija nelabvēlīgs, jo Senāts atbalstīja tirgotāju nostāju un viņu senās privilēģijas.

Abos gadījumos redzams, ka tirgotāji lielu nozīmi piešķīra kandidātu izcelšanās jautājumam, respektīvi, tirgotāji palīgamatu pārstāvjus neuzskatīja par cienīgiem kļūt par birģeriem. Ekarts birģeru naidīgumu pret jauninājumiem skaidroja ar šī sabiedrības slāņa nepieciešamību saglabāšanās nolūkos pašizolēties, jo to pastāvīgi apdraudēja muižnieku nelabvēlīgā attieksme un Krievijas valdības neizpratne un nevēlēšanās iedziļināties Rīgas sabiedrības specifikā. Tieši šie faktori esot provocējuši Rīgas augšslāņu vēlmi izkopt veco aristokrātisko konstitūciju, politiskās varas koncentrēšanu atsevišķu dzimtu rokās un ģilžu pieejamību tikai izredzētām personām, lai, nerēķinoties ar savām materiālajām interesēm, nosargātu birģeru etnisko un cunftu sistēmā balstīto norobežošanos, neskatoties uz to, ka daļa pašu birģeru apzinājās veselīgu reformu nepieciešamību.⁷⁴ Ļoti iespējams, ka daļa no tirgotājiem ticēja, ka ierobežojumi uzņemšanai tirgotāju kārtā vismaz daļēji novērsa “nepieredzējušu, nemākulīgu, nekulturālu un neuzticamu cilvēku” ieplūšanu viņu vidū, kas ar negodīgu rīcību nodarītu kaitējumu Rīgas tirdzniecībai un tās tirgotāju labajam vārdam.⁷⁵

Bez izcelšanās jautājuma tirgotāji uzsvēra arī amatu locekļu pārticības aspektu. Esošie birģeri uzskatīja, ka tirdzniecībā

nodarbinātie pietiekami labi nopelna ar savu tiešo pienākumu izpildi. Cenšoties ierobežot tirdzniecības palīgamatu locekļu iespējas nopelnīt ar reglamentu un taksu maiņas palīdzību un kavējot priekšpilsētu iedzīvotāju iespējas nodarboties ar tirdzniecību un alus darīšanu, birģeri, iespējams, tieši pretēji gribētajam, stimulēja nevācu amatu centienus sevi aizsargāt, mēģinot iegūt tādas pašas tiesības, kādas bija tirgotājiem. Nevācu amatu locekļi nebūt neizrādīja vēlēšanos sagraut pastāvošo kārtību, jo savas monopol-tiesības uz tirdzniecības palīgamatiem aizstāvēja tikpat aktīvi kā birģeri savu elitārismu, bet gan vēlējās nomainīt savu statusu pastāvošajā sistēmā, savukārt vismaz daļa birģeru pie nevācu amatiem piederīgos uzskatīja par draudu un apkaunojumu savai kārtai.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Anita Čerpinska (2014). Pārcēlāju Raņķu dzimtas vēsture 18. un 19. gad-simtā. *Latvijas Arhīvi*, 3/4, 51.–80. lpp., šeit 52. lpp.
- ² Paul Johansen, Heinz von zur Mühlen (1973). *Deutsch und undeutsch im mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Reval*. Köln; Wien: Böhlau, S. 127–168.
- ³ August Wilhelm Hupel (1789). *Die gegenwärtige Verfassung der Rigischen und der Revalschen Statthalterschaft*. Rīga: J. Fr. Hartknoch, S. 201. Uz ne-viennozīmīgu “Undeutsche” traktējumu norādījis arī baltvācu vēsturnieks Konstantīns Metīgs (*Mettig*), kurš uzskata, ka ar šo apzīmējumu gan vi-duslaikos, gan jaunākos laikos saprasti tikai vietējie iedzīvotāji, t.i., libieši, latvieši un igauņi, bet nekad – lietuvieši vai krievi (C[onstantin] Mettig (1900). Ueber Undeutsche. In: *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Ge-schichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1899*. Rīga: W. F. Häcker, S. 61–65, hier S. 62). Par Rīgas mūrnieku amatu etnisko piederību sk.: Ella Taube (1934). Das sog. “Undeutsche Maureramt” in Riga bis 1731. In: *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Ge-schichte und Alterthumskunde zu Riga. Vorträge aus den Jahren 1932 und 1933*. Rīga, S. 38–46; Ārija Bērziņa [Zeida] (1960). Rīgas namdari un mūrnieki XIV–XVIII gs. No: *Vēstures problēmas*, III laid. Rīga, 107.–127. lpp.
- ⁴ Rīgas ķemerejas un amatu tiesas sagatavots Rīgas krogu saraksts par 1811. gadu [vācu val.], bez dat. [ap 1811. – Autores datējums]. *Latvijas Nacionālais arhīvs – Latvijas Valsts vēstures arhīvs* (turpmāk: LNA-LVVA), 1382–2–283, 20. lp.; Ieraksti Rīgas landfogtijas tiesas būvprotokolu grā-matā par Raņķu lūgumiem remontēt un pārbūvēt savus īpašumus [vācu

- val.], 17.06.1797., 19.05.1799., 28.05.1799. *LNA-LVVA*, 1379–1–824, 149., 204., 210. lpp.; turpat, 1379–1–825, 249. lpp.
- ⁵ Rita Brambe (1982). *Rīgas iedzīvotāji feodālisma perioda beigās: 18. gs. beigās – 19. gs. pirmā puse*. Rīga: Zinātne, 134. lpp.
- ⁶ Julius Eckardt (1870). *Bürgerthum und Büreaukratie*. Leipzig: Duncker & Humbolt, S. 5.
- ⁷ Lothar Gall (2000). *Bürgerthum in Deutschland*. Berlin: Siedler Verlag, S. 44.
- ⁸ Turpat, 12. lpp.
- ⁹ Eckardt. *Bürgerthum und Büreaukratie*.
- ¹⁰ Turpat, IX–XII lpp.
- ¹¹ Turpat, 32. lpp.
- ¹² Franču revolūcijas laikā – trūcīgie pilsētas iedzīvotāji.
- ¹³ Eckardt. *Bürgerthum und Büreaukratie*, S. 66–67.
- ¹⁴ Erich Seuberlich (1914). Die Entstehung und Entwicklung der Mitauer Vorstadt bis zum Ende des 18. Jahrhunderts. In: *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga aus dem Jahre 1913*. Rīga: W. F. Häcker, S. 238–254, hier S. 243–246.
- ¹⁵ Jānis Straubergs (1936). *Rīgas latviešu pirmās nacionālās cīņas 18. gs.* Rīga: A. Gulbis.
- ¹⁶ Turpat, 83. lpp.
- ¹⁷ Erich Seuberlich. Die Familie Grindel in Riga. *Rigasche Rundschau*, 04.02.1937., S. 7.
- ¹⁸ Jānis Danks (1940). Rīgas un apkārtnes zvejnieki un zveja 17. gs. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1, 63.–88. lpp.
- ¹⁹ Meta Taube (1980). *Rīgas latviešu tirdzniecības palīgamati 17.–18. gs.* Rīga: Zinātne; Meta Taube (1956). Rīgas transportstrādnieki feodālisma un vēlā feodālisma posmā (XV–XVIII gs.). *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 10, 17.–32. lpp.
- ²⁰ Taube. *Rīgas latviešu tirdzniecības palīgamati*, 6. lpp.
- ²¹ Turpat, 124.–125. lpp.
- ²² Melita Svarāne (1980). Pārcēlāju amats Rīgā feodālisma beigu posmā – 18. gs. beigās un 19. gs. pirmajā pusē. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 8, 44.–58. lpp., šeit 47.–50. lpp.
- ²³ Velta Pāvulāne (1975). *Rīgas tirdzniecība ar meža materiāliem XVII–XVIII gs. No Rīgas ekonomisko sakaru vēstures ar krievu, baltkrievu, ukraiņu un lietuviešu zemēm*. Rīga: Zinātne, 125.–147. lpp.; Velta Pāvulāne (1971). Rīgas latviešu buržuāzijas pirmo pārstāvju saimnieciskā aktivitāte. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1, 43.–53. lpp.; Velta Pāvulāne (1966). Koku šķirošana un kokšķirotāju amati Rīgā feodālisma laikā. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 11, 19.–28. lpp.
- ²⁴ Ilga Grasmane (1973). *Daugava un Rīgas eksports XVIII gs. beigās un XIX gs. pirmajā pusē*. Rīga: Zinātne, 158.–194. lpp.

- ²⁵ Heidi Hein-Kircher, Ilgvars Misāns (2015). Bestandaufnahme und Versuch eines Impulses. In: Heidi Hein-Kircher, Ilgvars Misāns (Hg.). *Stadtgeschichte des Baltikums oder baltische Stadtgeschichte?: Annäherungen an ein neues Forschungsfeld zur baltischen Geschichte*. Marburg: Verlag Herder-Institut, S. 1–17, hier S. 1; Heidi Hein-Kircher (2015). Der Blick von außen: Schwerpunkte und Desiderate in der Stadt- und Urbanitätsgeschichte der gegenwertigen Ostmitteleuropasforschung. Ebenda, S. 21–42, hier S. 24.
- ²⁶ Gall. *Bürgerthum in Deutschland*, S. 20–21.
- ²⁷ Straubergs. *Rīgas latviešu pirmās nacionālās cīņas*, 23., 209. lpp.
- ²⁸ Plašāk par dzimtīpašumu lietu sk.: Straubergs. *Rīgas latviešu pirmās nacionālās cīņas*, 35.–76. lpp.
- ²⁹ Citēts no: Pāvulāne. *Rīgas latviešu buržuāzijas*, 53. lpp.
- ³⁰ Plašāk par kroģēšanas tiesību lietu sk.: Straubergs. *Rīgas latviešu pirmās nacionālās cīņas*, 171.–181. lpp.
- ³¹ Daniēla Šteinhauera iesnieguma kopija Vidzemes un Igaunijas lietu justīckolēģijai [vācu val.], 29.01.1748. *LNA-LVVA*, 673–1–729, 2.–4. lp. Daži no Šteinhauera argumentiem birģeru tiesību iegūšanai ir saprotami tikai no viduslaikiem mantotās izpratnes par birģeru tiesībām kontekstā, jo tieši viduslaikos iesakņojās princips, ka birģeris ir tas, kurš maksā nodokļus un aizsargā pilsētu no ārējiem ienaidniekiem (Karl S. Bader, Gerhard Dilcher (1999). *Deutsche Rechtsgeschichte. Land und Stadt-Bürger und Bauer im Alten Europa*. Berlin: Springer, S. 440–443).
- ³² Rīgas rātes atbildes noraksts justīckolēģijai [vācu val.], 12.05.1748. *LNA-LVVA*, 673–1–729, 8.–13. lp.
- ³³ Daniēla Šteinhauera atbildes kopija uz Rīgas rātes atbildi justīckolēģijai [vācu val.], 19.09.1748. *LNA-LVVA*, 673–1–729, 15.–21. lp.
- ³⁴ Rīgas rātes atbildes noraksts uz Daniēla Šteinhauera iesniegumu justīckolēģijai [vācu val.], 18.10.1748. *LNA-LVVA*, 673–1–729, 33.–43. lp.
- ³⁵ Kopija no justīckolēģijas rezolūcijas Daniēla Šteinhauera lietā [vācu val.], 11.04.1749. *LNA-LVVA*, 673–1–729, 48. lp.
- ³⁶ Straubergs. *Rīgas latviešu pirmās nacionālās cīņas*, 123.–124. lpp.
- ³⁷ Abu Rīgas ģilžu birģeru sūdzības lietas pret Daniēlu Šteinhaueru skaidrojuma noraksts [vācu val.], 03.09.1752. *LNA-LVVA*, 673–1–729, 66.–90. lp.
- ³⁸ Valdošā Senāta ukaza kopija par Daniēla Šteinhauera uzņēšanu Rīgas birģeros [vācu val.], 23.11.1752. *LNA-LVVA*, 8–3(g)–19, 3.–12. lp.
- ³⁹ Valdošā Senāta ukaza kopija Andreja Dalbiņa sūdzības lietā [vācu val.], 17.05.1760. *LNA-LVVA*, 673–1–729, 183.–186. lp.
- ⁴⁰ Straubergs. *Rīgas latviešu pirmās nacionālās cīņas*, 198.–203. lpp.
- ⁴¹ Turpat, 206. lpp.
- ⁴² Tekstā var būt runa par diviem Raņķiem: Sīmaņa brāli Johanu (1738–1799) vai Sīmaņa brāļa Jēkaba dēlu Johanu Heinrihu (1764–1805). 1798.

- gadā Jēkabs Raņķis ievēlēts pārcēlāju amatā par eltermani, Johans Strazdiņš – par vecāko (Ieraksts Rīgas ķemerejas tiesas protokolu grāmatā par administratīvo amatu vēlēšanām pārcēlāju amatā [vācu val.], 06.02.1798. *LNA-LVVA*, 1382–2–71, 360. lpp.).
- ⁴³ Imperatora ukazs atjaunoja Vidzemē un Igaunijā tās pārvaldes iestādes ar visām tiesībām un privilēģijām, kas tām bija pirms 1783. gada. Attiecībā uz nodokļiem tas paredzēja darboties saskaņā ar ukaziem (*Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii s 1649 goda* (1830) (turpmāk: *PSZ*). Tom 24, S.-Peterburg, Nr. 17584, s. 20–21).
- ⁴⁴ Ieraksts Rīgas rātes protokolu grāmatā par Sīmaņa Raņķa lūguma uzņemt birģeros saņemšanu [vācu val.], 13.08.1798. *LNA-LVVA*, 749–6–209, 311.–312. lpp.; Ieraksts Rīgas rātes protokolu grāmatā par atteikumu Sīmaņa Raņķa lūgumam uzņemt birģeros [vācu val.], 01.11.1798. *LNA-LVVA*, 749–6–209, 510.–511. lpp.
- ⁴⁵ *PSZ*. Tom 24, S.-Peterburg, Nr. 17634, s. 229–230. Imperatora ukazs par valsts sadalīšanu guberņās paredzēja Vidzemes, Igaunijas un Kurzemes guberņām saglabāt to īpašās tiesības un privilēģijas.
- ⁴⁶ Senāta ukaza kopija par Raņķa pieņemšanu tirgotājos [kr. val.], 10.09.1800. *LNA-LVVA*, 1–2–1015, 33.–42. lp., šeit 33.–34. lp.
- ⁴⁷ Turpat, 37.–38. lp.
- ⁴⁸ Ieraksts Rīgas rātes protokolu grāmatā par kamerālvaldes lūguma saņemšanu Raņķa lietā [vācu val.], 06.02.1800. *LNA-LVVA*, 749–6–212, 185. lpp.
- ⁴⁹ Ieraksts Rīgas rātes protokolu grāmatā par Senāta ukaza saņemšanu [vācu val.], 27.02.1800. *LNA-LVVA*, 749–6–212, 278.–279. lpp.
- ⁵⁰ Ieraksts Rīgas rātes protokolu grāmatā par kamerālvaldes lūgumu sagatavot Senātam informāciju Raņķa lietā [vācu val.], 27.07.1800. *LNA-LVVA*, 749–6–212, 785.–786. lpp.
- ⁵¹ Ieraksts Rīgas rātes protokolu grāmatā par Senāta lēmuma saņemšanu Raņķa lietā [vācu val.], 01.10.1800. *LNA-LVVA*, 749–6–213, 346. lpp.
- ⁵² Senāta ukaza kopija par Raņķa pieņemšanu tirgotājos [kr. val.], 10.09.1800. *LNA-LVVA*, 1–2–1015, 33.–42. lp., šeit 41.–42. lp.; Senāta ukaza kopija par Raņķa pieņemšanu tirgotājos [vācu val.], 10.09.1800. *LNA-LVVA*, 673–1–565a, 48.–57. lp.
- ⁵³ Ieraksts Rīgas rātes protokolu grāmatā par Senāta ukaza saņemšanu pārcēlāju lietā [vācu val.], 09.01.1801. *LNA-LVVA*, 749–6–214, 13. lpp.
- ⁵⁴ Senāta ukazs par Rīgas zvejnieku un pārcēlāju pierakstīšanu nodokļu maksātāju grupā [vācu val.], 24.12.1800. *LNA-LVVA*, 673–1–565a, 43.–45. lp., šeit 44. lp.
- ⁵⁵ *PSZ*. Tom 24, S.-Peterburg, Nr. 18223, s. 780–781. Imperatora ukazs paredzēja, ka visās jauniegūtajās un atgūtajās provincēs ienākošajiem cilvēkiem jāizvēlas dzīvesveids (*rod zhizni*) jeb kāda no zināmajām kārtām (*kakoi libo izvestnyi rod sostoianii*) un attiecīgi tam jāmaksā nodokļi.

- ⁵⁶ Vācu tulkojumā “gleich den [...] Bürgerabgaben zahlenden Professionisten, wenn sie sich keinen anderen Stand erwählen [...] in den Bürgerstand aufgenommen werden”; no: Senāta ukazs par Rīgas zvejnieku un pārcēlāju pierakstīšanu nodokļu maksātāju grupā [vācu val.], 24.12.1800. LNA-LVVA, 673–1–565a, 43.–45. lp., šeit 45. lp.
- ⁵⁷ Senāta ukaza kopija par Rīgas zvejnieku un pārcēlāju pierakstīšanu nodokļu maksātāju grupā [kr. val.], 24.12.1800. LNA-LVVA, 1–2–1015, 11.–12. lp.
- ⁵⁸ Šeit ar vārdu “profesionāli” tiek apzīmēti avotā minētie “Professionisten”, ar ko apzīmēja amatniekus un kādā amatā apmācītus strādniekus, pretstatā strādniekiem bez īpašām iemaņām kādā amatā.
- ⁵⁹ Šī dokumenta krievu valodas versijā: “*imeiut byt’ priniani naravne s platiashchimi [...] grazhdanskie podatni remeslennikam, v grazhdanskoe zvanie...*” (Ieraksts Rīgas rātes protokolu grāmatā par rātes lēmumu Raņķa lietā [kr. val.], 08.02.1801. LNA-LVVA, 1–2–1015, 117.–118. lp.
- ⁶⁰ *Beisassen* vai *Beiwohner* – iedzīvotāji, kuri nebija birģeri; šeit domāta tā iedzīvotāju grupa, kuri nav birģeri, bet kaut kādu iemeslu dēļ maksā kapitāla nodokli.
- ⁶¹ Rātes ziņojums Vidzemes guberņas valdei [kr. val.], 31.10.1804. LNA-LVVA, 1–2–1015, 46. lp.
- ⁶² Ieraksts Rīgas rātes protokolu grāmatā par rātes lēmumu Raņķa lietā [vācu val.], 08.02.1801. LNA-LVVA, 749–6–214, 95.–98. lpp.
- ⁶³ Rīgas nodokļu pārvaldes nodokļu maksātāju grupās ierakstīto grāmata [vācu val.], 1797–1810. LNA-LVVA, 1394–1–2403, 31.–37. lp.; turpat, 1394–1–1312, 55.–68. lpp.
- ⁶⁴ Sīmaņa Raņķa lūgums Rīgas kara gubernatoram [kr. val.], 24.09.1804. LNA-LVVA, 1–2–1015, 5. lp.
- ⁶⁵ Baltijas ģenerālgubernatora kancelejas izraksts no Sīmaņa Raņķa lietas [kr. val.], bez dat. [1803–1804. – Autores datējums]. LNA-LVVA, 1–2–1015, 1.–4. lp., šeit 3. lp.; Rīgas rātes ziņojuma kopija Vidzemes guberņas valdei par Raņķa uzņemšanu nodokļu maksātāju grupā [vācu val.], 31.10.1804. LNA-LVVA, 1–2–1015, 13. un 17. lp.
- ⁶⁶ Vidzemes guberņas valdes ziņojums Rīgas kara gubernatoram Raņķa lietā [vācu val.], 26.11.1804. LNA-LVVA, 1–2–1015, 9. lp.
- ⁶⁷ Sīmaņa Raņķa vēstule Rīgas kara gubernatoram birģera tiesību jautājumā [vācu un kr. val.], bez dat. [pēc 31.10.1804., pirms 11.07.1805. – Autores datējums]. LNA-LVVA, 1–2–1015, 24.–31. lp., šeit 24.–26. lp.
- ⁶⁸ Turpat, 28.–29. lp.
- ⁶⁹ Noraksts no kara gubernatora vēstules Vidzemes kamerālvaldei par Raņķa sūdzību [kr. val.], 03.03.1806. LNA-LVVA, 1–2–1015, 43. lp.; Vidzemes kamerālvaldes ziņojums Rīgas kara gubernatoram par Raņķa sūdzību [kr. val.], 26.03.1806. LNA-LVVA, 1–2–1015, 44. lp.

- ⁷⁰ Tat'iana Bessonova (2006). Vozniknovenie i razvitie poniatia "meshchane" v Rossii v 18–19 vekakh. *Vestnik Evrazii*, 1, s. 145–158.
- ⁷¹ 1811. g. dvēseļu revīzijas birģeru oklada saraksts [vācu val.], bez dat. [ap 1811. – Autores datējums]. *LNA-LVVA*, 199–2–26, 137., 139., 144., 157. lpp.
- ⁷² 1816. g. dvēseļu revīzijas cunftēm piederīgo saraksts [vācu val.], 14.08.1816. *LNA-LVVA*, 77–14–21, 271.–282. lp.; 1834. g. dvēseļu revīzijas birģeru oklada saraksts [vācu val.], 30.04.1834. *LNA-LVVA*, 77–14–30, 293.–294. lp.
- ⁷³ Ieraksti 1863. g. Rīgas rātes protokolu grāmatā par Georga Augusta Raņķa birģera tiesību iegūšanu [vācu val.]. *LNA-LVVA*, 749–6–332, 112., 162., 848. lpp.; Ieraksts Rīgas ķemerejas tiesas grāmatā par Vilhelma Johana Raņķa atzišanu par cienīgu iegūt birģera tiesības [vācu val.], 01.02.1869. *LNA-LVVA*, 1382–2–165, 161.–162. lpp.; Ieraksts Rīgas tirdzniecības tiesas protokolu grāmatā par Georga Augusta Raņķa iesniegumu kokapstrādes uzņēmuma ierīkošanai [vācu val.], 24.12.1862. *LNA-LVVA*, 1381–1–420, 625.–626. lpp.
- ⁷⁴ Eckardt. *Bürgerthum und Büreaukratie*, S. 7–8.
- ⁷⁵ Turpat, 18. lpp. Tiesību piešķiršanas kontekstā tirgotājiem un rātei kandidāta "izcelšanās" jautājums ietver gan sociālu, gan etnisku šķautni, bet etnisko piederību nevar uzskatīt par prevalējošu aspektu, turklāt ne visi tirdzniecības palīgamatiem piederīgie ir pieskaitāmi vienai etniskai kopai un viņu etniskā pašidentifikācija ir pētāms jautājums.

RANCK FAMILY IN THE CONTEXT OF THE HISTORY OF THE LATE 18TH CENTURY – EARLY 19TH CENTURY RIGA: THE ISSUE OF GAINING BURGHER RIGHTS

Anita Čerpinska

Dr. hist., researcher at the Institute of the History of Latvia, University of Latvia.

Research interests: History of Riga in the 18th and 19th centuries.

The article deals with an important period in the history of Riga – the attempts of the representatives of Latvian auxiliary crafts to gain burgher rights and the attempts of the Riga burghers to limit the prosperity of those belonging to non-German crafts. It is an attempt to make a comparison between two legal procedures for gaining burgher rights, those of timber

graders in the mid-18th century and ferrymen in the beginning of the 19th century, by analysing legislative acts that designate the position of the representatives of those crafts in the population of Riga.

Key words: the Ranck family, burger rights in Riga, ferrymen, timber graders.

Summary

The article deals with the story of a particular family (Ranck) in the context of the history of 19th century Riga. It looks at an important period in the studies of the history of the population of Riga, namely, at the attempts of the representatives of Latvian auxiliary crafts to gain burgher rights and simultaneous attempts of Riga burghers to limit the prosperity of those belonging to non-German crafts.

In the respective time period (except the period of Statthalter-schaft) Riga was still subject to the constitution that had been adopted by the Swedish government and strictly separated the various strata of society. In contrast to other European countries, researches into the causes of isolation and interaction of these strata in the latest historiography of Latvia have remained at the stage of the studies of the Baltic Germans, the inter-war period and the Soviet period when the relations between the strata of society were interpreted as epochal fight between burghers, the government of Russia and non-burghers in the context of national or class struggle. The issues of self-identification of these groups and their relation to other groups of society are also still being interpreted in the spirit of the mentioned schools of historiography.

The Ranck family represents a small but distinctive part of society in the history of Riga. In the 18th century and the first half of the 19th century the men of the family were fishermen and ferrymen. In the regulated Riga trading society, those belonging to above mentioned traditional occupations of Latvians or non-Germans in Riga at the time were involved in appraising, packing, weighing and transporting of goods. Most of them passed their craft on to their offspring (although they could also change their occupation to another “non-German craft”), lived in the same part of Riga (Pārdaugava) and belonged to the same parish. Thus, they formed an economic, professional, territorial and social community where intermarriage was common.

The men of the Ranck family not only were engaged in the traditional crafts but some also occupied leading administrative posts. For this reason and due to the development of trade in Riga, in the beginning of the 19th century, the prosperous Ranck family members wanted to secure their welfare in the community by gaining more rights. Here their interests clashed with those of the town council and merchants who did not want representatives of “non-German crafts” to join the burgher community.

Comparison of two legal procedures for gaining burgher rights (those of Daniel Steinhauer, a timber grader, and Simon Ranck, a ferryman) shows that their disputes took similar path. First, they turned to the institutions of the Riga Council, then the case was passed on to the Collegium of Justice and further to the Senate. In both cases the Collegium of Justice saw no reason to deny the burgher rights to the claimant whereas the Senate ruled in favour of the merchants.

Merchants attached great importance to the origin of the candidates, i.e. they did not consider representatives of auxiliary crafts worthy of becoming burghers. The Baltic German historian Julius Eckhardt justified the burghers’ hostility towards this innovation by the necessity to isolate themselves as this group of society felt constantly threatened by the unfriendly attitude of the country nobility and by the unwillingness of the Russian government to understand the specifics of Riga society. These reasons are said to have motivated the desire of Riga elite to cultivate the old constitution of the aristocracy, the concentration of the political power in the hands of selected families and accessibility of guilds to selected individuals although part of the burghers realized the need for healthy reform.

Apart from the issue of the origin merchants also stressed the aspect of the prosperity of the representatives of the particular craft. Burghers believed that those employed in trade made good enough profit by carrying out their direct responsibilities. It is possible that by changing regulations and tariffs in order to limit the possibilities of representatives of the auxiliary crafts to profit and by deterring the inhabitants of the suburbs from engaging in trade and brewing the burghers unintentionally stimulated the efforts of the non-German crafts to protect themselves by gaining rights equal to those of merchants. The representatives of the non-German crafts did not aspire to destroy the established order; they defended their monopoly rights

to the auxiliary crafts as fiercely as burghers defended their egalitarianism. Instead they wanted changes to their status within the established order.

The mid-19th century brought significant changes to Riga. The considerable increase of population, changes in trade relations and municipal reforms put an end to the traditional structure of Riga society including the “non-German crafts”. In contrast to other representatives of these crafts who continued fishing or transporting goods across the water, the Ranck family became timber traders and started their own mill.